

Türkiye’de 2000 Yılı Sonrası Uygulanan Tarım Politikalarının Yansımalarına İlişkin Üretici Görüşleri Üzerine Bir Araştırma

Hasan YILMAZ¹ Vecdi DEMİRCAN¹ Zeynep DERNEK¹

¹Süleyman Demirel Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Isparta

Özet : Türkiye’de özellikle 2000 yılından sonra tarım politikalarında köklü değişikliklere gidilmiştir. Bu çalışmada Isparta ili örneğinden hareketle 2000 yılı sonrasındaki politika değişikliğinin yansımaları üretici görüşleri açısından değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları, politika değişikliğinin farklı büyüklükteki işletmeler ve üreticiler üzerindeki etkisinin de farklı olduğunu göstermektedir. İşletme arazisi genişliği arttıkça üreticilerin tarımsal desteklerden yararlanma olanağının da arttığı gözlemlenmiştir. Üreticilerin %45.7’si DGD, %42.2’si mazot desteği, %12.1’i diğer desteklerden (süt primi, buzağı desteği, besicilik kredisi, yem bitkisi desteği) yararlanabilmişlerdir. Üreticilerin %32’si girdi fiyatlarının yüksek, %28.7’si pazarlama olanaklarının yetersiz ve ürün fiyatlarının düşük, %10.5’i ise kredi olanaklarının yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Üreticilerin %30.7’si mazot, %17.5’i gübre, ve %10.9’u zirai ilaç kullanımını azalttıklarını belirtmişlerdir. Üreticiler tarım politikalarından %53.3 ile en yüksek oranda pazarlama sorunlarının çözülmesini beklemektedirler. Bunu %32.1 ile gelirin artırılması ve %14.6 ile verimliliğin artırılması izlemektedir. Tarımsal üretimden vazgeçmeyi düşünen üreticilerin oranı %8.8’dir. Yapılan χ^2 testinde üreticilerin yararlandıkları tarımsal destekler, tercih ettikleri destekler, sorun kaynakları, tarım politikalarından beklentileri ve DGD’ye ilişkin görüşleri ile işletme arazisi genişliği arasında istatistikî açıdan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($P>0.05$).

Anahtar Kelimeler: Tarım Politikası, Politika Değişikliği, Üretici Görüşleri

A Research on Farmers’ Opinions about Effect of Agricultural Policy Implemented After 2000 in Turkey

Abstract: There have been radical changes in agricultural policy in Turkey since 2000. In this research, reflection of policy change after 2000 is examined by obtaining farmers’ opinions in Isparta province. Results showed that policy changes have differently influenced farmers regarding their farm sizes. As farm size increased it was observed that farmers benefited more from agricultural support. Of the farmers’ 45.7% benefited from direct income support, 42.2% from diesel oil support, 12.1% from other supports (milk premium, calf support, feedlot credit and forage support), respectively. Of the farmers 32% declared that input prices were high, 28.7% marketing was not good enough and product prices were low, 10.5% credit opportunities were not enough, respectively. Farmers reported that 30.7% decreased diesel oil, 17.5% fertilizer and 10.9% pesticide use, respectively. Majority of farmers (53.3%) are expecting a solution for marketing problems from agricultural policies. Other problems needed to be solved were increase in income (32.1%) and increase in productivity (14.6%). Farmers thinking of quitting farming were %8.8. Chi square results revealed that relationship between farm size and agricultural supports benefited, agricultural support preferred, source of problems, opinions about direct income support and expectations from agricultural policies was not significant ($P>0.05$)

Keywords: Agricultural Policy, Policy Change, Farmers’ Opinions

Giriş

Tarım; gıda güvenliği, kırsal kalkınma, yapısal uyum, milli gelir, ihracat ve istihdamda olan katkısı ve çevre hedeflerine yönelik çok fonksiyonlu genel yapısı ile sosyal ve ekonomik açıdan tüm ülkeler için stratejik öneme sahip bir sektör olarak değerlendirilmektedir.

Tarım sektöründe uygulanmakta olan politikalarda temel amaç, örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulmasıdır. Türkiye’de uygulanan tarım politikaları ile üretimin artırılması ve ekonomik dengelerin korunması hedeflenmiştir (Yalçınkaya ve ark., 2006). Genelde istikrarlı çerçevesi olmayan Türk tarım politikası uygulamaları, Cumhuriyet döneminin ilkeleri ile oluşturulmuş içerde destekleyici ve müdahaleci, gümrüklerde ise koruyucu bir özellik arz etmektedir (Ulusoy, 2003).

Türkiye’de tarım sektörü, 2000 yılına kadar daha çok yapısal önlemleri içermeyen, kısa vadeli politik konjonktüre endekli fiyat ağırlıklı destekleme politikası araçları ile yönlendirilmeye çalışılmıştır. Desteklemenin kapsamı ve fiyat düzeyleri, iç ve dış talepteki gelişmelerle yeterince ilişkilendirilmeyerek bazen ekonomik, çoğunlukla da politik kaygılarla belirlenmiştir. (Abay ve ark., 2005) Ancak bu politikaların kamu kaynaklarına getirdiği bütçe yükü, uygulanan politikaların etkinsizliği, desteklerin hedef kitleye ulaştırılmaması, gelir dağılımında eşitsizlik, piyasa koşullarına karşı duyarsızlık, destekleme fiyat kararlarında siyasi tercihlerin önceliği ve taraf olunan anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülükler, değişen ülkesel ve uluslararası koşullar tarım sektöründe farklı yaklaşımları ve reform gerekliliğini gündeme getirmiştir. Türk tarımının 2000 yılı sonrasında tanık olduğu politika ve destekleme sistemindeki köklü değişimlerin esas olarak, “Tarım Reformu”, IMF ve Dünya Bankası imzalı yapısal uyum programlarının bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür (Şahinöz ve ark, 2005).

2000 yılı sonrasında tarım sektöründe özellikle destekleme sistemlerinin değiştirilmesine yönelik

birçok yeni uygulama hayata geçirilmiştir. Bu değişimde Tarım Reformu Uygulama Projesi (Agriculture Reform Implementation Project, ARIP) temel rolü oynamaktadır. ARIP, Türkiye’nin gündemine Dünya Bankası ile yapılan anlaşma çerçevesinde 2000 yılında girmiştir (RG, 2000). Tarımda yeniden yapılanma sürecinde, fiyat, girdi, kredi, desteklerinin kaldırılması ile meydana gelen boşluğun Doğrudan Gelir Desteği (DGD) uygulamaları ile doldurulması amaçlanmıştır. Bu süreçte DGD Türk tarımında ağırlıklı politika ve destekleme aracı olarak uygulamaya konulmuş, DGD ödemelerinin toplam tarımsal destekler içindeki payı devamlı artan bir seyir izlemiştir (TKB, 2006).

Şu anda Türkiye tarımını yakından ilgilendiren üç süreç birbiri içine geçmiş durumda sürmektedir. Birinci süreç, Türkiye 2000 yılından bu yana iç pazara dönük bir Tarım Reformu uygulamasını sürdürmektedir. İkinci süreç, Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması müzakerelerinin devam etmesi ve üçüncü süreç ise Türkiye’nin AB Ortak Tarım Politikasına uyum çabaları içine girmiş olmasıdır. Bu üç süreç Türk tarım sektörünü, tarımsal üretimi ve üreticileri doğrudan etkilemekte, tarımsal yapıda, üreticilerin üretim kararlarında ve geleceğe yönelik beklentilerinde etkili olmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye’de 2000 yılı sonrası tarım politikalarındaki değişikliğin üreticiler ile tarımsal yapı üzerindeki yansımaları ortaya konulmaya çalışılmış, bu amaçla politika değişikliği ile bu değişikliğin üreticiler tarafından algılanması ve üretici görüşleri açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Materyal ve Yöntem

Araştırmanın ana materyalini Isparta ili Aksu, Keçiborlu, Senirkent, Şarkikaraağaç, Uluborlu ve Eğirdir ilçelerine bağlı köylerdeki üreticilerden, amaca uygun şekilde geliştirilen anket formu kullanılarak karşılıklı görüşme yoluyla elde edilen birincil veriler oluşturmuştur. Anketler 2005 yılında yapılmış olup, anket verileri 2004–2005 yılı üretim dönemi bilgilerini kapsamaktadır.

Ayrıca konu ile ilgili daha önce yapılan yurtiçi ve yurt dışı araştırmalar, makaleler, raporlar ve v.b çalışmalarından da yararlanılmıştır.

Isparta Tarım İl Müdürlüğü kayıtları, araştırmanın popülasyonunu oluşturmuştur. Araştırma alanına giren 94 köyün ortalama arazi varlığı dikkate alınarak %10 hata payı ve % 90 güven sınırları ($z=1.65$) içinde Neyman yöntemi ile 12 köyde anket çalışması yapılması gerektiği belirlenmiştir. Araştırma Isparta ili Aksu, Keçiborlu, Senirkent, Şarkikaraağaç, Uluborlu ve Eğirdir ilçeleri ile bu ilçelere bağlı 12 köyde yürütülmüştür. İlçe ve köylerin seçiminde, Tarım il ve ilçe müdürlüğü teknik elemanlarının görüşleri de alınarak, ili ve ilçeyi sosyo-ekonomik açıdan temsil edebilme ve tarımsal potansiyel gibi ölçütler göz önünde bulundurulmuştur. Anket uygulanacak örnek sayısının belirlenmesinde tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. (Yamane, 1967). Araştırma alanına giren işletmelerin ortalama arazi varlığı dikkate alınarak % 5 hata payı ve % 95 güven sınırları içinde Neyman yöntemi ile 137 işletme ile görüşülmesi gerektiği hesaplanmıştır.

İşletmelerin sahip oldukları arazi büyüklükleri farklılık gösterdiğinden, popülasyonu homojen duruma getirmek ve farklı işletme gruplarını karşılaştırmak için işletmelerin tabakalara ayrılarak incelenmesi gerektiğine karar verilmiştir. Daha sonra örneğe giren bu işletmelerin arazi varlıkları dikkate alınarak, popülasyondaki ağırlıkları ölçüsünde tabakalara dağıtılmıştır. Böylece, her bir tabakanın ağırlığı ölçüsünde örnekte temsil edilmesine özen gösterilmiştir. İşletmeler, arazi genişlikleri dikkate alınarak, frekans dağılımına göre 1–20, 21–50, 51–100 ve 101 dekadardan büyük olmak üzere 4 tabakaya ayrılmıştır.

Anket değerlendirmesinde kullanılan istatistiksel yöntemler araştırmanın amaçları doğrultusunda seçilmiştir. Verilerin analizinde, mutlak ve nispi dağılımlar, çapraz tablolar ve %95 güvenilirlikle Chi-Square (χ^2) bağımsızlık testleri yapılmıştır. Verilerin analizi SPSS 10.0 (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı ile gerçekleştirilmiştir (Anonim,1997).

Bulgular ve Tartışma

İncelenen İşletmelerin Sosyal, Ekonomik ve Yapısal Özellikleri

İncelenen işletme sahiplerinin ortalama yaşı 54 olup, çiftçilik deneyimleri ortalama 29 yıl, ortalama eğitim düzeyleri ise altı yıldır. İşletme ailesi ortalama fert sayısı yaklaşık beş kişi, tarımsal faaliyetlere katılan fert sayısı ise ortalama üç kişidir. İşletme sahiplerinin sosyal güvenlik kuruluşlarına üyelik (Emekli Sandığı, Bağ-Kur ve SSK) oranı yaklaşık %42, tarımsal kooperatiflere üyelik oranı ise yaklaşık % 78'dir. Tarım dışı geliri olan üreticilerin oranı yaklaşık %50, işletmeden elde edilen ortalama gayrisafi üretim değeri ise 14 883 YTL'dir (Çizelge 1). Ortalama küçük baş hayvan sayısı 3, büyükbaş hayvan sayısı ise 4'tür. İşletmelerde ortalama işletme arazisi, ekilen arazi ve nadas arazi genişliği sırasıyla; 63.5 da, 54.2 da, 9.3 da 'dır. İşletmelerde ortalama sulanan arazi genişliği 25.9 dekar iken, kuru arazi genişliği 37.6 dekadır. İşletmelerde mülk, kira ve ortağa işlenen arazi genişliği sırasıyla 52.6, 7.5 ve 3.4 'dür (Çizelge 1).

İncelenen işletmelerde ekim alanı ve ekonomik önemi en fazla olan ürünler arpa, buğday, elma ve kiraz'dır. İşletmelerin %43.3'ünde arpa, %21.3'ünde buğday, %12.8'inde elma ve % 6'sında kiraz yetiştirilmektedir.

Çizelge 1. İncelenen işletmelerin sosyal, ekonomik ve yapısal özellikleri

Özellikler	Ort.	Ürün Deseni (Dekar)	Ort.	%
Üreticinin Yaşı	53.9	Buğday	11.6	21.3
Eğitim Durumu (Yıl)	6.5	Arpa	23.5	43.3
Çiftçilik Deneyimi (Yıl)	28.6	Ş.Pancarı	1.5	2.7
Ailedeki Fert Sayısı (Kişi)	4.7	Gül	1.0	1.9
Tarımda Çalışan Fert Sayısı (Kişi)	3.0	Elma	6.9	12.8
Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Üye Üreticilerin Oranı (%)	41.6	Nohut	0.4	0.7
Tarımsal Kooperatiflere Üye Üreticilerin Oranı	78.1	Yulaf	0.9	1.6
Tarım Dışı Geliri Olan Üreticilerin Oranı (%)	48.9	Fiğ	1.2	2.2
Gayri safi Üretim Değeri (YTL)	14 883.2	Bağ	0.5	0.9
Küçükbaş hayvan varlığı	3.2	Silajlık Ayçiçeği	1.0	1.9
Büyükbaş hayvan varlığı	4.4	Domates	0.2	0.4
<i>Ortalama Arazi Genişlikleri (Dekar)</i>		Taze Fasulye	0.1	0.1
İşletme Arazisi	63.5	Silajlık Mısır	0.3	0.6
Ekilen Arazi	54.2	Kiraz	3.2	6.0
Nadas Arazi	9.3	Şeftali	0.2	0.3
Sulu Arazi	25.9	Kayısı	0.8	1.5
Kuru Arazi	37.6	Ayva	0.1	0.1
Mülk Arazi	52.6	Haşhaş	0.1	0.1
Kira Arazi	7.5	Vişne	0.3	0.5
Ortak Arazi	3.4	Yonca	0.5	1.0

Üreticilerin Yararlandıkları Destekler ve Destek Tercihleri

Çizelge 2’de üreticilerin yararlandıkları destekler verilmiştir. Üreticilerin %45.7’si DGD, %42.2’si mazot desteği, %12.1’i diğer desteklerden (süt primi, buzağı desteği, besicilik kredisi, yem bitkisi desteği) yararlanabilmişlerdir. İşletme genişlikleri açısından bakıldığında 51-100 dekar arazi genişlik grubundaki işletmelerin DGD ve mazot desteğinden daha yüksek oranda yararlandıkları görülmektedir (%48.1 ve %46.2). Diğer

desteklerden yararlanma oranı ise 101 dekar ve üstü işletmelerde daha yüksektir (%20). Bu veriler arazi genişliği arttıkça desteklerden yararlanma oranının da arttığını gösterirken, verilen desteklerden daha çok büyük arazi sahibi işletmelerin yararlandığı yönündeki genel yargıyı da doğrulamaktadır.

Yapılan χ^2 testinde üreticilerin yararlandıkları destekler ile işletme arazisi genişliği arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p=0.345>0.05$).

Çizelge 2. Üreticilerin yararlandığı destekler*

Arazi Genişlik Grupları (dekar)	DGD		Mazot Desteği		Diğer		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
1-20	26	47.3	25	45.5	4	7.2	55	100,0
21-50	33	45.2	29	39.7	11	15.1	73	100,0
51-100	25	48.1	24	46.2	3	5.7	52	100,0
101+	21	42.0	19	38.0	10	20.0	50	100,0
Toplam	105	45.7	97	42.2	28	12.1	230	100,0
$\chi^2 = 6.749$ Asymp. Sig. (2-sided)=0.345>0.05 df= 6								

* Birden fazla destekten yararlanılmıştır.

Üreticilerin “Hangi desteği tercih edersiniz?” sorusuna verdikleri yanıtlara

ilişkin bilgiler Çizelge 3’de düzenlenmiştir. Üreticilerin %62’si “girdi desteği”,

%19.7'si "DGD" ve %18.2'si "destekleme alımı" yönünde görüş bildirmiştir. Üreticilerin "Prim ödemesini" tercih etmemelerinin nedeni olarak araştırma bölgesinde prime esas ürünlerin yetiştirilmemesi gösterilebilir.

Yapılan χ^2 testinde üreticilerin tercih ettiği destekler ile işletme arazisi genişliği arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. ($p=0.524>0.05$)

Çizelge 3. Üreticilerin tercih ettiği destekler

Arazi Genişlik Grupları (dekar)	Girdi Desteği		Destekleme Alımı		DGD		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
1-20	25	59.5	7	16.7	10	23.8	42	100.0
21-50	30	73.2	5	12.2	6	14.6	41	100.0
51-100	19	61.3	7	22.6	5	16.1	31	100.0
101+	11	47.8	6	26.1	6	26.1	23	100.0
Toplam	85	62.0	25	18.2	27	19.7	137	100.0
$\chi^2 = 5.158$		Asymp. Sig. (2-sided)=0.524>0.05				df= 6		

Üreticilere Göre Girdi Kullanımına İlişkin Gelişmeler

Araştırma kapsamında 2000 yılı sonrasına ilişkin olarak üreticilerin girdi kullanımındaki gelişmeler üretici görüşlerinden hareketle Çizelge 4'de verilmiştir. Çizelge 4'den izlenebileceği üzere, 2000 yılı öncesine göre üreticilerin %27.7'si ilaç kullanımını, % 27'si gübre kullanımını ve %21.9'u alet makine varlığını arttırdıklarını belirtmişlerdir. Yapılan başka bir çalışmada DGD uygulamasından sonra ürünlere göre değişimle birlikte üreticilerin yaklaşık %6 ile %20'sinin ilaç kullanımını, %3 ile %19'unun ise gübre kullanımını arttırdıkları saptanmıştır (Eraktan ve ark, 2004). Diğer bir çalışmada üreticilerin yaklaşık %60'nın girdi kullanımlarını arttırdıkları saptanmıştır (Ören ve Binici, 2004). Girdi kullanımını azaltan üreticilerin %17.5'i gübre kullanımını ve %10,9'u zirai ilaç

kullanımını azalttıklarını belirtmişlerdir. Başka bir çalışmada ürünlere göre değişimle birlikte üreticilerin yaklaşık %3 ile %11'nin ilaç ve gübre kullanımını azalttıkları saptanmıştır (Eraktan ve ark, 2004). Bulguların çarpıcı sonuçlarından biri de akaryakıt kullanımını azalttıklarını belirten üreticilerin oranının % 30.7 olmasıdır. Yapılan görüşmede üreticiler mazot fiyatları artınca, toprağı daha az işlediklerini ve buna bağlı olarak ürün veriminde düşme yaşandığını belirtmişlerdir. Girdi kullanımını azaltan üreticiler, özellikle 2000 yılından sonra ürün fiyatlarının düştüğünü buna karşın girdi fiyatlarının giderek artması nedeniyle kullanım miktarını azalttıklarını belirtmişlerdir. Çizelgeden izlenen diğer bir önemli sonuçta üreticilerin hayvan varlığının azalmış olmasıdır. Üreticilerin %62'si hayvan varlığının azaldığını belirtmişlerdir.

Çizelge 4. Üreticilere göre 2000 yılı sonrası girdi kullanımındaki gelişmeler

Göstergeler	Arttı		Azaldı		Değişmedi		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Gübre kullanımı	37	27.0	24	17.5	76	55.5	137	100.0
Zirai İlaç	38	27.7	15	10.9	84	61.3	137	100.0
Sertifikalı tohum kullanımı	21	15.3	0	0.0	116	84.7	137	100.0
Akaryakıt kullanımı	4	2.9	42	30.7	91	66.4	137	100.0
İşgücü kullanımı	29	21.2	7	5.1	101	73.7	137	100.0
Kredi kullanımı	23	16.8	1	0.7	113	82.5	137	100.0
Alet-makine varlığı	30	21.9	1	0.7	106	77.4	137	100.0
Arazi genişlikleri	4	2.9	5	3.6	128	93.4	137	100.0
Arazilerin parça sayısı	10	7.3	2	1.5	125	91.2	137	100.0
Hayvan varlığı	21	15.3	85	62.0	31	22.6	137	100.0

Üreticilere Göre Köyün Sosyo-Ekonomik Yapısına İlişkin Gelişmeler

Üreticilere göre 2000 yılı sonrası köyün sosyo-ekonomik yapısına ilişkin gelişmeler Çizelge 5'de verilmiştir. Üreticiler ile yapılan görüşmeler sonrası, köy muhtarı ile de görüşülerek elde edilen bilgiler doğrultusunda oluşturulan çizelgede görüldüğü gibi, çarpıcı sonuçlardan biri, üreticilerin %49.6'sı üretimden vazgeçenlerin ve köyden göç edenlerin arttığını, %43.8'i de köy nüfusunun azaldığını belirtmiş olmalarıdır. Yapılan görüşmelerde köydeki yaşlıların yaşlılığa bağlı olarak üretimden vazgeçtikleri ve gençlerinde artık tarım yapmak istemediği için kente göç ettikleri belirtilmiştir. Üretime yeni başlayanların sayısında artış olduğunu belirtenlerin oranı sadece % 8'dir. Bu durum bazı emeklilerin köye dönerek üretime başlamaları olarak belirtilmiştir. Türkiye tarımını geleneksel biçimde bile devralabilecek köy nüfusundan söz etmek mümkün değildir. Alanda yapılan gözlemler, sulu tarım hariç, tarımı çok yaşlı bir nüfusun sürdürdüğünü ortaya koymuştur. Oysa rekabet etmekten söz edilecekse bunun en önemli gereği genç ve iyi eğitilmiş çiftçilerdir (Akder, 2003).

İstihdama ilişkin veriler de yukarıda belirtilen sonuçları teyit eder niteliktedir. Nitekim 2005 yılında tarım kesimindeki

işgücü ve istihdam 1.3 milyon kişi azalmıştır. 2005 yılında, tarım sektöründe ücretsiz kadın aile işçileri 700 bin kişi, kendi hesabına ve işveren olarak çalışan erkekler 300 bin kişi, son olarak ücretsiz aile işçi statüsündeki erkekler ise 300 bin kişi azalmıştır (TÜİK, 2006). Bu gelişmede üretimden vazgeçenlerin yanında tarımda var olan yüksek orandaki gizli işsizliğin de etkili olduğunu söylemek mümkündür. Tarımda, emek ağırlıklı ürün üretiminin yükseldiği dönemlerde kadın aile fertleri ile tarımda işveren ve ücretsiz aile işçisi olarak yer alan erkek nüfus, üretim sürecine katılarak tarım istihdamını artırmakta, üretiminin azaldığı dönemlerde ise tarım istihdamından ve işgücünden çekilmektedir. Tarım istihdamındaki bu çözümlenin mevcut yapısı itibarıyla; sanayi, hizmetler ya da inşaat sektörlerine kaymasının henüz mümkün olmadığı düşünülmektedir (TUSİAD, 2006).

Üreticilerin % 28.5'i arazi değerlerinin, %22.6'sı arazi alım satımının, %19'u arazi kiralarının arttığını belirtmişlerdir. Yapılan başka bir çalışmada üreticilerin % 49,5'i kira bedellerinde, % 56,1'i ise arazi değerlerinde artış olduğunu belirtmişlerdir (Ören ve Binici, 2004).

Çizelge 5. Üreticilere göre 2000 yılı sonrası köyün sosyo-ekonomik yapısına ilişkin gelişmeler

Göstergeler	Arttı		Azaldı		Değişmedi		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Kiracılık	23	16.8	25	18.2	89	65.0	137	100.0
Ortakçılık	25	18.2	31	22.6	81	59.1	137	100.0
Arazi kiralari	26	19.0	23	16.8	88	64.2	137	100.0
Arazi değerleri	39	28.5	24	17.5	74	54.0	137	100.0
Arazi alım-satımı	31	22.6	21	15.3	85	62.0	137	100.0
Hayvan sayısı	21	15.3	85	62.0	31	22.6	137	100.0
Köyünüzün nüfusu	9	6.6	60	43.8	68	49.6	137	100.0
Köyden göç edenlerin sayısı	68	49.6	4	2.9	65	47.4	137	100.0
Köyünüze gelen sayısı	16	11.7	19	13.9	102	74.5	137	100.0
Üretimden vazgeçenlerin sayısı	68	49.6	5	3.6	64	46.7	137	100.0
Üretime yeni başlayanların sayısı	11	8.0	21	15.3	105	76.6	137	100.0

Üreticilerin Sorun Kaynakları ile Tarım Politikalarına İlişkin Görüş ve Beklentileri

Üreticilerin “en önemli sorunlarınız nedir ?” sorusuna verdikleri yanıtlara ilişkin bilgiler Çizelge 6’da düzenlenmiştir. Üreticilerin %32’si girdi fiyatlarının yüksek, %28.7’si pazarlama olanaklarının yetersiz ve ürün fiyatlarının düşük, %10.5’i ise kredi olanaklarının yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Ürün fiyatlarının düşük olduğunu belirten üreticilerin oranı 101 dekar ve üstü, girdi fiyatlarının yüksek ve pazarlama olanaklarının yetersiz olduğunu belirten işletmelerin oranı ise 51 dekar ve üstü araziye sahip işletmelerde daha

yüksektir. Bunun nedeni bu işletmelerin daha çok pazara yönelik üretim yapmaları ve bu nedenle pazar sinyallerini daha çabuk algulamaları ile açıklanabilir. Kredi olanaklarının yetersiz olduğunu belirten işletmelerin oranı ise 50 dekar ve altı işletme genişlik grubunda daha yüksektir (%25.6). Bu durum söz konusu işletmelerin arazilerinin küçük olmasından dolayı daha çok teminat sorunu yaşamaları, aynı zamanda daha fazla bürokratik işlemlerle muhatap olmaları ile açıklanabilir.

Yapılan χ^2 testinde üreticilerin sorun kaynakları ile işletme arazisi genişliği arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p=0.840>0.05$).

Çizelge 6. Üreticilerin sorun kaynakları (%)*

Arazi Genişlik Grupları (dekar)	Ürün Fiyatları Düşük		Girdi Fiyatları Yüksek		Pazarlama İmkani Yetersiz		Kredi Olanakları Yetersiz		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
1-20	31	28.7	36	33.3	29	26.9	12	11.1	108	100.0
21-50	30	27.3	32	29.1	32	29.1	16	14.5	110	100.0
51-100	24	29.3	26	31.7	25	30.5	7	8.5	82	100.0
101+	19	30.6	22	35.5	18	29.0	3	4.8	62	100.0
Toplam	104	28.7	116	32.0	104	28.7	38	10.5	362	100.0
$\chi^2 = 4.931$ Asymp. Sig. (2-sided)=0.840>0.05 df= 9										

* Birden fazla seçenek tercih edilmiştir.

Üreticilerin, “Tarım politikalarından beklentileriniz nedir ve izlenen politikalar neyi başarmalı?” sorusuna verdikleri yanıtlara ilişkin bilgiler Çizelge 7’de düzenlenmiştir. Üreticiler

tarım politikalarından %53.3 ile en yüksek oranda pazarlama sorunlarının çözülmesini beklemektedirler. Bunu %32.1 ile gelirin artırılması ve %14.6 ile verimliliğin artırılması izlemektedir. Üreticilerin

tarımsal destekleme politikalarından beklentileri açısından pazarlama en önceliklisidir. Bu durum üreticilerin, önemli ölçüde ürünlerin pazarlanması sorunuyla karşı karşıya olduğunun bir göstergesidir ve uygulanacak tarım politikaları açısından önemli bir bulgudur. Bölgede tüm ürünlerde pazarlama sorunu yaşanmakla birlikte özellikle elma üreticileri pazarlama sorunlarını daha şiddetli yaşamaktadırlar. Bölgenin elma üretim hacmi yüksek bir yer olduğu düşünüldüğünde ki Isparta ilinin Türkiye elma üretiminden aldığı pay

yaklaşık %20'dir (DİE, 2005) bu sonuç anlamlı olmaktadır. Tarım politikalarından “verimliliği artırmalı” beklentisi oranının düşük çıkması bir çelişki olarak görülmemelidir. Çünkü üreticiler satamadıkları üründen daha fazla üretmenin anlamsız olduğunu düşünmektedirler. Bu durumda bu bulgu anlaşılır olmaktadır.

Yapılan χ^2 testinde üreticilerin tarım politikalarından beklentileri ile işletme arazisi genişliği arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p=0.423<0.05$).

Çizelge 7. Üreticilerin tarım politikalarından beklentileri

Arazi Genişlik Grupları (dekar)	Verimliliği Artırma		Geliri Artırma		Ürün Pazarlama		Toplam		
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	
1-20	6	14.3	17	40.5	19	45.2	42	100.0	
21-50	7	17.1	15	36.6	19	46.3	41	100.0	
51-100	5	16.1	6	19.4	20	64.5	31	100.0	
101+	2	8.7	6	26.1	15	65.2	23	100.0	
Toplam	20	14.6	44	32.1	73	53.3	137	100.0	
$\chi^2 = 6.004$		Asymp. Sig. (2-sided)=0.423<0.05						df= 6	

Türkiye’de 2000 yılı sonrasında DGD, ağırlıklı politika ve destekleme aracı olarak uygulamaya konulmuş, DGD ödemelerinin toplam tarımsal destekler içindeki payı devamlı artan bir seyir izlemiştir (Anonim, 2006). Bundan sonraki süreçte DGD’nin değişime uğrayarak farklı ürünlerde farklı şekillerde uygulanması beklenmektedir. Bu nedenle DGD’ne ilişkin üretici görüşleri önem arz etmektedir. Üreticilerin “DGD nasıl olmalı” sorusuna verdikleri yanıtların dökümü Çizelge 8’de verilmiştir.

Üreticilerin %24.6’sı dekara verilen DGD miktarının artırılmasını, %23.3’ü ödemenin tek seferde yapılmasını, %18.2’si bürokratik işlemlerin azaltılmasını, %14.9’u hayvancılık yapanlara da verilmesini, %10.1’i üretilen ürüne göre değişen miktarlarda destek verilmesini ve %8.9’u az arazisi olana daha çok destek verilmesi yönünde görüş bildirmişlerdir. Üreticilerin hiçbiri “uygulama mevcut şekliyle devam etsin” görüşünde bulunmamıştır. Araştırma

alanında yapılan gözlemler her üreticinin uygulamaya farklı açılardan eleştirileri olduğunu göstermiştir. Yapılan başka bir çalışmada, üreticilerin %13.3’ü dekara verilen destek miktarının artırılmasını, %13.9’u ödemenin tek seferde yapılmasını, %12.5’i bürokratik işlemlerin azaltılmasını, %11.5’i hayvancılık yapanlara da verilmesi yönünde görüş bildirmişlerdir (Gençler ve Artukoğlu, 2003).

Doğrudan gelir desteğinin bütün işletmelere aynı oranda verilmesinin bir çelişki olduğu söylenebilir. Yine ticari ve büyük işletmelerin sorunlarının doğrudan gelir desteği ile çözülebileceğini düşünmek oldukça zordur. Doğrudan gelir desteğine ilişkin olarak, krizden çıkış veya krize uyum ile işletmelerin kayıt altına alınması gibi gerekçelerin de artık zamanı geçmiştir. Neresinden bakılırsa bakılınsın tek başına doğrudan gelir desteği ile tarım politikasını yürütmek eksik kalacaktır (Akder, 2003).

Yapılan χ^2 testinde üreticilerin DGD’ne ilişkin görüşleri ile işletme arazisi

genişliği arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p=0.999>0.05$).

Çizelge 8. Üreticilerin DGD nasıl olmalı konusundaki görüşleri (%)*

İşletme Genişlik Grupları (dekar)	Para miktarı artırılmalı		Ödeme tek seferde yapılmalı		Bürokratik işlemler azaltılmalı		Hayvancılığa da verilmeli		Üretilen ürüne göre verilmeli		Az arazisi olana daha çok verilmeli		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
1-20	24	23.8	22	21.8	19	18.8	17	16.8	10	9.9	9	8.9	101	100.0
21-50	30	24.4	28	22.8	24	19.5	16	13.0	14	11.4	11	8.9	123	100.0
51-100	24	25.5	23	24.5	18	19.1	12	12.8	8	8.5	9	9.6	94	100.0
101+	19	24.7	19	24.7	11	14.3	14	18.2	8	10.4	6	7.8	77	100.0
Toplam	97	24.6	92	23.3	72	18.2	59	14.9	40	10.1	35	8.9	395	100.0
$\chi^2 = 3.114$ Asymp. Sig. (2-sided)=0.999>0.05 df= 15														

* Birden fazla seçenek tercih edilmiştir.

Araştırma kapsamında üreticilerin tarımsal risk algılamalarını ve geleceğe yönelik kararlarını anlamak amacıyla Çizelge 9’da verilen sorular da sorulmuştur. Üreticilerin sadece %4.4 ‘nün tarım sigortası yaptırdığı belirlenmiştir. Bu oran başka bir çalışmada %26 olarak saptanmıştır (Eraktan ve ark, 2004). Tarımsal ürün sigortası yaptırma oranının düşüklüğü üreticilerin tarımsal risklere açık olduğunu ve uygun tarım politikalarıyla desteklenmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır.

2000 yılı sonrası üreticilerin tarımsal üretime bakış açılarında bir değişiklik olup olmadığını belirleyebilmek açısından “2000 yılından sonra traktör aldınız mı?” ve “tarımsal üretimden

vazgeçmeyi düşündünüz mü ?” şeklinde iki soru sorulmuştur. Üreticilerin sadece %5.1’i traktör aldığını belirtmiştir. Ancak üreticilerle yapılan görüşmede, bu traktör alımının gelir artışından değil, borç ödemek amacıyla eski traktörün satılıp, borç ödendikten sonra geriye kalan parayı peşinat olarak verip taksitle yeni traktör alındığı anlaşılmıştır.

Üreticilerin büyük çoğunluğu tarımsal üretimden vazgeçmeyi düşünmemektedir (%91,2). Tarımsal üretimden vazgeçmeyi düşünenlerin oranı sadece %8.8’dir. Bu durum üreticilerin çiftçiliği bir yaşam biçimi olarak seçtiklerinin veya tek geçim kaynağı olarak görmelerinin bir sonucu olarak yorumlanabilir.

Çizelge 9. Üreticilerin tarımsal sigorta durumu ve tarımsal üretimin geleceğine ilişkin görüşleri

	Evet		Hayır		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Ürün sigortası var mı ?	6	4.4	131	95.6	137	100.0
2000 yılından sonra traktör aldınız mı ?	7	5.1	130	94.9	137	100.0
Tarımsal üretimden vazgeçmeyi düşündünüz mü ?	12	8.8	125	91.2	137	100.0

Sonuç ve Öneriler

İsparta ili örneğinden hareketle, Türkiye’de 2000 yılı sonrası tarım politikalarındaki değişikliğin yansımalarının üretici görüşleri açısından değerlendirilmesinin yapıldığı bu çalışmanın bulguları, 2000 yılı sonrası politika değişikliğinin farklı büyüklükteki işletmeler ve üreticiler üzerindeki etkisinin de farklı olduğunu göstermektedir.

Üreticilerin %45.7’si DGD, %42.2’si mazot desteği, %12.1’i diğer desteklerden (süt primi, buzağı desteği, besicilik kredisi, yem bitkisi desteği) yararlanabilmişlerdir. Araştırma bulguları işletme arazi genişliği arttıkça desteklerden yararlanma oranının da arttığını göstermektedir. Bu sonuçlar, verilen desteklerden daha çok büyük arazi sahibi işletmelerin yararlandığı yönündeki genel

yargıyı doğrular niteliktedir. Üreticilerin %32'si girdi fiyatlarının yüksek, %28.7'si pazarlama olanaklarının yetersiz ve ürün fiyatlarının düşük, %10.5'i ise kredi olanaklarının yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Üreticilerin %30.7'si mazot, %17.5'i gübre, %10.9'u zirai ilaç kullanımını azalttıklarını belirtmişlerdir. Üreticiler tarım politikalarından %53.3 ile en yüksek oranda pazarlama sorunlarının çözülmesini beklemektedirler. Bunu %32.1 ile gelirin artırılması ve %14.6 ile verimliliğin artırılması izlemektedir

Üreticilerin %24.6'sı dekara verilen DGD miktarının artırılmasını, %23.3'ü ödemenin tek seferde yapılmasını, %18.2'si bürokratik işlemlerin azaltılmasını, %14.9'u hayvancılık yapanlara da verilmesini, %10.1'i üretilen ürüne göre değişen miktarlarda destek verilmesini ve %8.9'u az arazisi olana daha çok destek verilmesi yönünde görüş bildirmişlerdir. Üreticilerin hiçbiri "uygulama mevcut şekliyle devam etsin" görüşünde bulunmamıştır. Alanda yapılan gözlemler her üreticinin uygulamaya farklı açılardan eleştirileri olduğunu göstermiştir.

Yapılan χ^2 testinde üreticilerin yararlandıkları tarımsal destekler, tercih ettikleri destekler, sorun kaynakları, tarım politikalarından beklentileri ve DGD'ye ilişkin görüşleri ile işletme arazisi genişliği arasında istatiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($P>0.05$).

Araştırmanın bulguları bir bütün olarak değerlendirildiğinde; ürün pazarlamasının yetersizliği, girdi fiyatlarında ki artışlara bağlı olarak girdi kullanımının azalması (özellikle mazot ve gübre), ürün sigortası yaptıranların oranının düşüklüğü ve DGD'ne ilişkin eleştiriler, uygulanacak tarım politikaları açısından önemli bir bulgudur ve üreticilerin uygun tarım politikalarıyla desteklenmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır.

2000 yılı sonrası politika değişikliğinin ve bu değişikliğin ana eksenini oluşturan DGD uygulamasının, sistemden ve tarımsal yapıdan kaynaklanan nedenlerle tarımsal yapı, üretim ve üreticiler açısından bir iyileşme sağladığını söylemek oldukça zordur. Bunun temel nedeni, Türkiye tarım işletmelerinin bir ekonomik

işletme sayılamayacak kadar küçük, parçalı ve çok sayıda oluşudur ki bu problem sayılan ve sayılabilecek bütün problemlerin asıl sebebinin oluşturmaktadır. Bu yapı tarım politikalarının uygulanmasında etkinsizlik ve zorluğun, gelir dağılımındaki eşitsizliğin, sanayi ile bütünleşememenin, çok uluslu anlaşmalara uyumsuzluğun, örgütsüzlüğün, toprak kullanımının, verimsizliğin, kaynakların etkin kullanılamamasının ve daha birçok problemin esas kaynağıdır. İşletmelerin orta ve büyük ölçekli ve sermaye yoğun bir yapıya dönüştürülmesi toprak mülkiyet yapısı ve toprak paylaşımına ilişkin hukuksal çerçevenin değişmesiyle sağlanabilir. Türkiye'de ekonomik açıdan işletme sayılabilecek tarım işletmesi sayısının çok az olduğu düşünüldüğünde, tarımda ileri bir ülke olabilmek için öncelikle bu yapının üzerinde durulması ve iyileştirilmesi kaçınılmazdır. Çünkü yapısal sorunların çözülmesi sektörü güçlendirirken, sektörün rekabet gücünü de artıracaktır. Bu anlamda, tarımın kullanabileceği finansman ve kredinin sağlanması, üretici örgütlerinin kurulması ve güçlendirilmesi ile ulusal tarım lobilerinin oluşturulması en öncelikli tercihler olmalıdır. Bu gelişme sağlanabilirse yukarıdan değil, aşağıdan sektör odaklı politikalar üretilebilecektir.

Türkiye'de uygulanacak tarımsal politikalar ve destek modelleri belirlenirken DTÖ Tarım Antlaşması ve AB ortak tarım politikasındaki reform süreci de dikkate alınmalıdır. Bu anlamda Türkiye genel ekonomi ve politikalar ile bütçe imkânlarından kaynaklanan iç faktörler ile uluslararası yükümlülükler ve AB ortak tarım politikasına uyum süreci gibi dış faktörlerden kaynaklanan sınırlılıklar ile karşı karşıyadır. Türkiye'nin yeni yüzyılda gerçekleştirilecek İleri Tarım Müzakerelerinden zarar görmeden çıkabilmesi, hatta yeni uluslar arası koşullardan avantaj sağlayabilmesi için hiç şüphesiz, iç ve dış dinamikleri dikkate alan, ulusal çıkarlar öncelikli yeni tarım politikalarına yönelmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

- Abay, C., Olhan, E., Uysal, Y., Yavuz, F., ve Türkekul, B. 2005. Türkiye’de Tarım Politikalarında Değişim, TMMOB Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası, VI. Teknik Kongre, 3–7 Ocak 2005, Ankara.
- Akder, H. 2003. Türkiye Tarım Politikasında “Destekleme Reformu”, ASOMEDYA Dergisi, Ankara Sanayi Odası Aylık Yayın Organı, Aralık, 2003, Ankara.
- Anonim,1997. SPSS for Windows: Professional Statistics. Release 10.0. SPSS Inc.
- Anonim, 2006. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Tarım Politikaları Daire Başkanlığı Kayıtları, Ankara.
- Bayraç, N., Yenilmez, F . 2006. Tarım Sektörünün Yapısal Analizi ve Avrupa Ortak Tarım Politikası. www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Naci2.doc.Erişim Tarihi: 03.04.2007.
- DİE, 2005. Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer) 2003. Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No. 2949, Ankara.
- Eraktan, G., Abay, C., Miran, B., ve Olhan., E. 2004. Türk Tarımında Doğrudan Gelir Desteği Uygulamalarının Sonuçları Üzerine Bir Araştırma. İstanbul Ticaret Odası, yayın no 2004-53.İstanbul.
- Gençler, F. ve Artukoğlu., M.M. 2003. Türk Tarımı Açısından Doğrudan Gelir Desteği Sisteminin Değerlendirilmesi: Akhisar İlçesi Örneği. İzmir Ticaret Borsası Yayınları, Yayın no: 79, İzmir.
- Ören, M.N. ve Binici., T. 2004. Doğrudan Gelir Desteği Uygulamasının GAP Alanı Tarımsal Yapı ve Gelirlerine Etkileri, Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi 16-18 Eylül 2004, s. 53-60. Tokat.
- RG, 2000. “Hedef Çiftçilere Pilot Bölgelerde Doğrudan Gelir Desteği Yapılması ve Kayıt Sisteminin Oluşturulması Projesi” 2000/267 sayılı BKK (14.3.2000 tarih ve 23993 sayılı Resmi Gazete) ve 2000/14 nolu TKB Uygulama Tebliği (4.4.2000 tarih ve 24010 sayılı Resmi Gazete)
- Şahinöz, A. Özaltan, A. ve Gökdoğan, I. 2005. Küreselleşme Sürecinde Türkiye Tarımı. <http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/6tk05/01ahmetsahinoz.pdf>. Erişim Tarihi: 07.05.2007
- TKB, 2006. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Tarım Politikaları Daire Başkanlığı Kayıtları, Ankara.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) 2006. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=25&tb_adi=İşgücü%20İstatistikleri&ust_id=8. Erişim Tarihi: 12.09.2006
- TÜSİAD, 2005. TÜSİAD Konjonktür Değerlendirme, Sayı 12, Nisan 2006. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, İstanbul. <http://www.tusiad.org.tr/turkish/yayinlar/konjonktur/konj-12.pdf>. Erişim Tarihi: 22.11.2006
- Ulusoy, S. 2003. AB’ne Adaylık Sürecinde Ab ve Türkiye Tarım Politikaları: Öncelikler-Farklılıklar-Çelişkiler, AB Genişleme Sürecinde Türkiye “Tarımsal ve Kırsal Politikalar” Sempozyumu, TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 2003
- Yalçınkaya, N., Yalçınkaya, M.H., ve Çılbant, C.2006. Avrupa Birliği’ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi. Celal Bayar Üniversitesi, İİBF.,Yönetim ve ekonomi Dergisi. cilt 13 sayı 2. s.97-118.
- Yamane, T., 1967. Elementary Sampling Theory. Prentice-In., Englewood Cliffs, N.J., USA.